

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/75/61-66>

Tahirə Həsən qızı Həsənova
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
hesenovatahire5@gmail.com

UŞAQLARIN ƏXLAQ ŞÜURUNUN FORMALAŞDIRILMASINDA XALQ PEDAQOGİKASINDAN İSTİFADƏNİN İMKAN VƏ YOLLARI

Xülasə

Hər bir cəmiyyətin, bir ulusun əxlaqi cəhətdən çürük olması o cəmiyyətin dərin bir uçuruma doğru getməsi, az qala məhvi deməkdir. Təbiidir ki, elə bu səbəbdən də ailədən başlayaraq uşaqların tərbiyəsi məsələsi gündəmə gəlir. Bu tərbiyə məsələləri düzgün təşkil edilməyəndə problemlə üz-üzə qalmalı olur. Belə ki, əxlaq tərbiyəsində buraxılan nöqsanlar şübhəsiz xalqın, millətin gələcək ziddiyətli problemlərinə çevrilir.

Əxlaqi sifətlərin tərbiyəsi, aşılınması ailədən başlayır. Uşaqların tərbiyəsində ilk addım uşağın şüurunda mənəvi keyfiyyətləri, uyğun əxlaqi davranışları həkk etməkdən ibarətdir və bu da elə bir inandırma metodu olan öyüd – nəsihətlə, alar sözləri vasitəsilə mümkündür. Uşaqların tərbiyəsində nağılların da rolu böyükdür. Xalqımız uşaqlara əxlaqi şüurun formalaşmasında məsləhət üsulundan da geniş şəkildə istifadə etmişdir.

Ailədə uşaqların əxlaqi şüurunun formalaşmasında etnopedaqoji materiallardan istifadənin əhəmiyyəti danılmazdır. Bütün bunlar gələcək nəsillərin milli xüsusiyyətlərə sahib vətəndaşlar kimi formalaşmasında böyük rol oynayır.

Məqalədə məhz bu məsələlər şərh edilir.

Açar sözlər: milli şüur, xalq pedaqogikası, öyüd-nəsihət, atalar sözü, nağıl, əxlaqi şüur

Tahira Hasan Hasanova

Opportunities and ways to use folk pedagogy in the formation of children's moral consciousness

Summary

The fact that every society and nation is morally rotten means that that society is heading for a deep abyss, almost destroyed. Of course, for this reason, the issue of raising children, starting from the family, comes up. When these educational issues are not properly organized, we face problems. Thus, the shortcomings in moral education undoubtedly become the future conflicting problems of the people and the nation.

The upbringing and inculcation of moral qualities begins in the family. The first step in the upbringing of children is to inculcate in the child's mind the moral qualities, appropriate moral behavior, and this is possible through such a method of persuasion - admonition, words. The role of fairy tales in the upbringing of children is also great. Our people have also widely used the method of counseling in the formation of children's moral consciousness.

The importance of the use of ethnopedagogical materials in the formation of children's moral consciousness in the family is undeniable. All this plays a major role in shaping future generations as citizens with national characteristics.

The article comments on these issues.

Key words: national consciousness, folk pedagogy, advice, proverbs, tales, moral consciousness

Milli şüur özündə bir çox anlayışları etiva edir. Milli şüur dildə, dində, əxlaqda, mənəviyyatda, bir sözlə, mənəvi mədəniyyətin bütün sahələrində özünü göstərir. Keçmişimizdən bu günə miras qalmış mənəvi dəyərlər bizim kimliyimizi təstiq edir. Bu dəyərlər içərisində ilk öncə əxlaq tərbiyəsi diqqət çəkir.

İ.Əliyev "Əxlaqi şüurun formalaşmasına xidmət edən üsullar" aşağıdakı kimi qruplaşdırılıb:

Öyüd -nəsihət əsas inandırma üsulu kimi

Ustadnamələr öyüd-nəsihət üsulunun vasitəsi kimi

Fərdi öyüd-nəsihətlərin pedaqoji imkanları

Məsləhət və vəsiyyətlər xalq tərbiyəsinin üsulu kimi

Müəllif əxlaqi şüurun və əqidənin formalaşmasına xidmət edən üsullara aşağıdakıları aid edir:

Öyüd-nəsihət

İzahetmə-başsalma

Məsləhət

Tövsiyyə

Vəsiyyət

Göstəriş

Dilətmə (Əliyev, 2009: 34)

Bildiyimiz kimi, insanların ta qədim zamanlarda ailəyə, özlərinə və başqalarına münasibətləri, rəftar və davranış normaları, adət-ənənələri müəyyən bir tarixi dövr ərzində cəmiyyət içində möhkəmlənmiş və qanun şəklində düşmüşdür. Qanun qədər hökmə sahib olan normalar bu günümüzdə qədər gəlib çıxmışdır. Tarixən mövcud olmuş əxlaqi davranış normaları tarixin hər səhifəsində cəmiyyətin sağlamlığını, milli – mənəvi dəyərlərini qorumuş, qoruyur və qoruyacaqdır.

Xüsusilə qeyd edək ki, bir cəmiyyətin, bir ulusun əxlaqi cəhətdən çürük olması o cəmiyyətin dərin bir uçuruma doğru getməsi, az qala məhvi deməkdir. Təbiidir ki, elə bu səbəbdən də ailədən başlayaraq uşaqların tərbiyəsi məsələsi gündəmə gəlir. Bu tərbiyə məsələləri düzgün təşkil edilməyəndə problemlərlə üz-üzə qalmalı olur. Belə ki, əxlaq tərbiyəsində buraxılan nöqsanlar şübhəsiz xalqın, millətin gələcək ziddiyətli problemlərinə çevrilir. Bir xalqın milli – mənəvi dəyərlərinin, cəmiyyət içərisində uyğun görülən davranış normalarının böyüyən uşaqlara, gənc nəsəyə öyrədilməsi, onların bu ruhda tərbiyə alması olduqca vacibdir. Bu normaların uşaqlara öyrədilməsi, onlara düzgün aşılması gələcəkdə o cəmiyyətin mənəvi təməlinin bu gündən düzgün, sağlam qoyulması deməkdir. Bunun üçün də əxlaq tərbiyəsi xalqımız içərisində yüz illər boyunca tərbiyənin baş tacı hesab edilmişdir. Xalqımız içərisində iki minə yaxın əxlaqi keyfiyyət və əlamətlərin mövcudluğu da millətimizin, insanın özünə, çevrəsinə, ümumiyyətlə, cəmiyyətə qarşı davranışına verdiyi önəmdən irəli gəlməkdədir.

Bəs bu əhəmiyyətli iş hardan başlayır? Əxlaq tərbiyəsi necə aşılanır?

Bildiyimiz kimi, əxlaq tərbiyəsini səciyyəli cəhətlər var. İlk öncə əxlaq tərbiyəsini əsas məqsədi obyekt olaraq seçilən insanların düşüncə, hərəkət və davranışlarını müsbət yöndə dəyişdirmək, həm insanı, həm də cəmiyyəti inkişaf etdirməkdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, əxlaqi sifətlərin tərbiyəsi, aşılması ailədən başlayır. Ailədə əxlaq tərbiyəsi uşaqlarda yüksək əxlaqi şüurun (yəni əxlaqi bilik və təsəvvürlərin; nəyin yaxşı, nəyin pis, hansı davranış və rəftar qaydasının cəmiyyət tərəfindən müsbət, hansının isə mənfi qarşılandığı haqqında bilik və təsəvvürlərin) formalaşdırılması ilə başlayır. Daha sonra, bu əxlaqi bilik və təsəvvürlər haqqında uşaqlara möhkəm, dəyişməz və sabit düşüncə yaradılır. Bu dəyişməz və möhkəm əxlaqi görüşlər isə uşaqda inam hissinin meydana gəlməsinə kömək edir. İnam hissi də öz növbəsində uşaqların, bir növ əxlaqi davranışlara yönəlməsinə təkan verir.

Burdan belə bir nəticə çıxarmaq mümkündür ki, davranışın səbəbi düşüncədir, eyni zamanda, düşüncənin nəticəsi davranışdır. Davranış düşüncənin xarici ifadə tərzidir. Əgər ortaya çıxan mənfi davranışın qarşısını almağı fikirləşiriksə, onda ilk öncə davranışı deyil, davranışın səbəbi olan düşüncəni, şüuru müsbət istiqamətdə dəyişdirməyə çalışmalıyıq. Bu isə yenidən tərbiyə adlanan çox çətin prosesdir. Elə bu çətin işə ehtiyac duymamaq üçün, gələcəkdə ortaya çıxması ehtimal olunan problemi təməldən həll etmək üçün ilk başda ailədə uşaqların əxlaqi şüurunun müsbət istiqamətdə formalaşmasına çalışmaq lazımdır.

Uşaqlar ailədə tərbiyə olunur, onların düşüncələri formalaşır. Onlar bir növ sosial həyata hazırlanmış olurlar. Sosial həyata hazırlanan uşaq isə gələcəkdə müxtəlif həyatı situasiyalarla üz – üzə qalacaq, problemlərlə qarşılaşacaq. Bu zaman uşağın necə hərəkət etməsi, necə davranması

üçün hər zaman müraciət edə biləcəyi əxlaqi təsəvvürləri, əxlaqi bilik ehtiyatı olmalıdır. Elə bu bilik ehtiyatını uşağa qazandırmaq üçün ailənin, xüsusilə, valideynlərin üzərinə böyük məsuliyyət düşür.

Yaşlı nəsil həyatları boyunca əldə etdikləri təcrübələri: cisimlər, hadisələr və ən vacibi isə o cəmiyyətin qəbul etdiyi, münasib gördüyü əxlaq və davranış normalarını gənc nəsle aşılamalı, onlarda əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasına nail olmalıdırlar. Əgər yaşlı nəsil bilikləri gənc nəsle mənimsəyib onları gələcəyə hazırlamasaydılar, o zaman o cəmiyyətdə böyüyən gənc nəsil yaşlıların əldə etdikləri bilikləri yenidən öyrənmək məcburiyyətində qaldılar. Nəticədə isə millət yerində sayar, irəliyə getmə, inkişaf etmə və zamana uyğunlaşma imkanından məhrum olardı.

Bəs bu bilikləri, bu təcrübələri uşaqlara valideynlər, tarixən hansı yollarla aşılamışlar? Şübhəsiz ki, ilk düşünə biləcəyimiz və bu suala verə biləcəyimiz cavab yüz illər boyunca milli xüsusiyyətlərə əsaslanan ailələrimizdə valideynlərin tez-tez istifadə etdikləri öyüd – nəsihət, izah, məsləhət və s. olacaqdır. Ailə uşaqların əxlaqi şüurunun formalaşmasında böyük rol oynayır. Təbii ki, bu öz-özlüyündə baş vermir. Bu normaları uşaqlara çatdırmaq, onları bu ruhda böyütmək üçün əsas vasitə kimi söz, sözün qədrəti önə çəkilmişdir.

Əcdadlarımız daha tarixin ilk dövrlərindən başlayaraq uşaqların tərbiyəsində nəyin yaxşı, nəyin pis olduğunu, bir çox əxlaqi davranışları, ilk öncə söz vasitəsilə aşılamışlar. “Sirlər xəzinəsi” nin açarı sayılan söz bütün dövrlərdə uşaqların tərbiyəsində ən qüdrətli vasitələrdən biri hesab olunmuşdur. Nizami öz qələminin gücü ilə sözün qiymətini, dəyərini bizlərə çatdırdığı kimi:

Sözdən incə, kəsərli heç nə yoxdur həyatda.

Düşüncənin munisi, gözəl sirdaşı sözdür,

Unutma ki, insanın əzəl sirdaşı sözdür.

Tacidar tac sahibi sözü sanıb cahanda,

Ariflər söz qədrini sözlə anıb cahanda.

Gah dillərdə tərənə, əllərdə ələmdi o.

Gah qələmlə süslənən füsunkar sənəmdi o.

Sanma bayraq söz qədər zəfər çalar hər yanda,

Qələm öz qüdrətinə ölkə alar hər yanda (Gəncəvi, 2006: 457).

Ə.S.Bayramov və Ə.Ə.Əlizadənin 1989-cu ilə nəşr etdikləri “Psixologiya” kitabında sözün, digər bir deyişlə fikrin çatdırılmasında vasitə rolunu oynayan dilin yerinə yetirdiyi üç funksiya belə göstərilmişdir.

1. Dil ictimai – tarixi təcrübənin mövcud olması, saxlanması və verilməsi vasitəsidir.

2. Dil kommunikasiya, eləcə də insanın davranışını tənzim etmək vasitəsidir. Çünki hər bir kommunikasiya və ya ünsiyyət, hər şeydən əvvəl, müəhibə təsir etmək vasitəsidir.

3. Dil intellektual fəaliyyətin silahıdır. Qavrayış, hafizə, təfəkkür, təxəyyül kimi idrak prosesləri insanda dil materialları ilə əldə edilən informasiyaya istinad edir (Bayramov, 1989: 311).

Yuxarıdakı fikirləri daha da qüvvətləndirmək məqsədi ilə dil materialı olan sözün qüdrətindən bəhs edən klassiklərimizin əsərlərində gətirilən aşağıdakı nümunələrə diqqət yetirək.

Məsələn, “Sözün gördüyü işi kimsə görməz bu qədər” deyən Nizami yazırdı:

Sözün qanadları var quş kimi incə - incə,

Dünyada söz olmasa nəyə gərək düşüncə.

Yeniliklə törədən bu qoca kainatda

Sözün kəskin bir şey kimi tapılmaz həтта... (Gəncəvi, 2006: 43).

Deməli, Nizaminin də dediyi kimi, sözlər insan düşüncəsinin xarici ifadə vasitəsidir. Yəni, insanlar düşüncələrini sözlər vasitəsilə digərlərinə çatdırırlar. Nahaq yerə deməyiblər ki, “Söz aqlın cövhəridir”. Elə bu baxımdan deyə bilərik ki, böyüklərin öz düşüncələrini, illərlə əldə etdikləri təcrübələrini gənc nəsle çatdırmaqda öyüd – nəsihətləri rolu böyükdür. Digər bir tərəfdən, insanların öyrənmək, dünyanın işlərindən baş çıxarmaq üçün sözlərə ehtiyacı var. Füzulinin dediyi kimi, “Qəlbimiz meyl edir həmişə ona”. Qısacası, söz tərbiyədə ən qüdrətli vasitələrdən biridir. Valideynlər söz vasitəsilə uşaqlara təsir göstərir və davranış formalarının başa salınmasına nail olurlarsa, uşaqlarında öyrənmək, təcrübə almaq baxımından sözlər qədər öyüd – nəsihətlər valideynlərin demək olar ki, hər baş vurduqları tərbiyə üsulu olmuşdur. “Ata nəsihəti el sözüdür”,

“Ata – ana sözünə baxmayan külxanada yatar”, “Qız atadan öyüd alar” və s. kimi atalar sözləri xalqımızın uşaqların tərbiyəsində öyüd – nəsihətə bir tərbiyə metodu kimi verdiyi qiyməti açıqlamaqdadır (Atalar sözü, 2004:)

Qeyd etdiyimiz kimi, öyüd – nəsihət valideynlərin uşaqların tərbiyəsində ilk olaraq istifadə etdiyi və əxlaqi şüurun formalaşmasına xidmət edən üsullardan biridir. Ata və analar uşaqlara bəxş verəndə, tərifiyəndə, bir sözlə, rəğbətləndirəndə, həm də uşaqlarda bir daha yəqinlik olur ki, onlar əxlaqi tələbi düz başa düşmüş və onu gərəqli səviyyədə yerinə yetirmişlər. Uşağı cəzalandırmadan əvvəl də öyüd – nəsihət verilir və uşaqlar əgər bu öyüd – nəsihətlərə, ata və anaların məsləhətlərinə uyğun olmayan davranışlara yol verirlərsə, cəzalandırmadan istifadə olunur.

Uşaqlara gərəqli olan öyüd – nəsihətlər valideynlərin, böyüklərin davranışları, nümunələri ilə dəstəklənməlidir. Uşaqların tərbiyəsində ilk addım uşağın şüurunda mənəvi keyfiyyətləri, uyğun əxlaqi davranışları həkk etdirməkdən ibarətdir və bu da elə bir inandırma metodu olan öyüd – nəsihətlə mümkündür. Bundan sora uşaqların tərbiyəsində digər üsullardan istifadə edilməlidir. Uşağın düşüncəsini müsbət mənada formalaşdırdıqdan sonra valideynlərin istifadə etdikləri digər tərbiyə üsulları öyüd – nəsihətlər üsulunu dəstəkləyici rol oynayır.

Valideynlər uşaqları gələcək sosial həyata hazırlayarkən cəmiyyətdə mövcud olan əxlaqi normaları, davranış qaydalarını onlara öyrədkən, bir sözlə, öyüd – nəsihət verərkən etnopedaqoji materiallara müraciət etmələrinin, onlardan yerində və uyğun tərzdə istifadə etmələrinin rolu və önəmi böyükdür. Xalqımızın böyük mütəfəkkiri N.Tusi “Əxlaqi – Nasiri” əsərində valideynlərə müraciətlə qeyd edirdi ki, uşağa “hikmətli kəlamlar, tərbiyəvi şeirlər əzbərlədklər ki, öyrətmək istədikləri şeylər yadında qalsın, mənəsini unutmasın” (Tusi, 50).

Aşiq yaradıcılığı nümunələrindən olan ustadnamələrdə öyüd – nəsihətlər daha bariz şəkildə öz əksini tapmışdır. Folklor nümunələrimizdən olan dastanlar ustadnamələrlə başlayır. Xəstə Qasım dən bir nümunə çəkmək yerinə düşər:

Vəfalya əmək çəksən, itirməz,
Bədəsil nəsihət, öyüd götürməz.
Qabaq tağı tər şamama bitirməz,
Göy söyüddə heyva olmaz, nar olmaz (Xəstə Qasım, 1976: 27).

Klassik ədəbiyyatımızda da öyüd – nəsihət məzmunlu əsərlər və şeirlər mövcuddur ki, bunlardan da çoxu “Nəsihətnamə” və “Oğluma nəsihət” adı altında yazılmış və bu şeirlərdə bir çox fikirlər, öyüd – nəsihət yolu ilə uşaqlara çatdırılmaq, onlara aşılmaq istənmişdir. Bir nəsihətində Nizami deyir:

Səadət kamalla yetişir başa,
Xalqa hörmət elə, ədəblə yaşa,
Öz adına layiq işlər gör ki, sən
Axırda utanma xəcalətindən.
Oğul, sözlərimə yaxşı qulaq as!
Ata nəsihəti faydasız olmaz.
Məndən söyləməkdir, səndən eşitmək
Bir insan əliboş gəzməsin gərək (Gəncəvi, 2004: 64).

Xalqımızın böyük şairi Nizami Gəncəvi bu nəsihətlərində oğlunu elm, bilik sahibi olmağa, söylədiyi hər bir sözə diqqət etməyə, namuslu olub atasının adını uca tutmağa, mənsub olduğu el – obaya, xalqa hörmətlə yanaşmağa, bir sənət, peşə sahibi olmağa çağırır. Nizami atasının verdiyi öyüd – nəsihətin heç bir zaman faydasız olmadığını söyləyir ki, bu da yalnız 900 ilə yaxın yaşı olan şairin şəxsi təcrübələrinin nəticəsi olaraq düşünülməməli, xalq təfəkkürünün, xalq təcrübəsinin bu tarixi də aşan min illər boyunca toplanmış nəticəsidir.

Folklor nümunələrimizin bir qolu olan atalar sözləri yüz illər boyunca ulularımızın həyat təcrübələrini özündə saxlamış və bu təcrübələri öyüd – nəsihət yolu ilə bugünkü nəsllə çatdırmışdır. Atalar sözlərinin formaca qısa olması, anlam baxımından isə dərin mənə kəsb etməsi və özünə xas bir dillə bu dərin mənəni ifadə etmə tərzini ailədə uşaqların tərbiyəsində ondan istifadəyə daha tez – tez müraciət etməyə imkan verir. Elə bu səbəbdəndir ki, xalqa görə, “Atalar sözü Qurana girə bilməz, amma onunla yanaşı gedər”.

Beləliklə, deyilənlərdən aydın olur ki, atalar sözləri öyüd – nəsihət xarakteri daşması və onun geniş tərbiyəvi potensiala sahib olması səbəbindən bu gün ailədə uşaqların tərbiyəsində əvəz edilməz vasitə kimi böyük rol oynayır. Məs, “İstəyirsən qocalıqda hörmətin olsun, cavanlığında qocalara hörmət elə”, “Kiçiyin kiçik, böyüyün böyük yeri var”, “Ata – ananın qoca vaxtında oğul əlindən tutar”, “Tək əldən səs çıxmaz”, “Adam başdan tanınar”, “İşləməyən dişləməz”, “Qalan iş qar yağar”, “Bar verən ağacı kəsməzlər”, “Balalı heyvana güllə atmazlar”, “Vəcdan qanunlar qanunudur”, “Vaxtını itirən bəxtini itirər” və s. hüquq tərbiyəsinə dair ata və anaların, baba və nənələrin uşaqlara yüz illər boyunca verdikləri öyüd – nəsihətlərdəndir. Təbii ki, tarixin dərinliyindən üzü bəri sınaqdan çıxma – çıxma gələn bu kəlamlar qısa, yığcam olması ilə birlikdə dərin məna kəsb etməsi, uzun müddət sahib olduğu lakonik dil sayəsində yadda qalma imkanına malik olmasını nəzərə alaraq bu gün də valideynlər uşaqların tərbiyəsində istifadə edərlərsə, müsbət nəticələr əldə edəcəkləri şübhəsizdir.

Xalqımız içərisində uşaqların böyüklər tərəfindən verilən öyüd – nəsihətləri böyük diqqətlə və qarşı çıxmadan dinləmələri yüksək əxlaqi keyfiyyət kimi qəbul edilmişdir.

Öyüd verilməyə yumşaq bir üsuldən, anlaşılıqlı bir dildən istifadə etmək lazımdır. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, öyüd – nəsihətlər uşaqlara etnopedaqoji materiallarla dəstəklənərək verildiyində onlar tərəfindən daha maraqla və daha həvəslə dinlənilir. Lakin valideynlər bilməlidirlər ki, mücərrəd təfəkkürü hələ lazımı səviyyədə inkişaf etməmiş uşaqlara öyüd – nəsihət verərkən atalar sözlərindən istifadə etmək və bu kəlamların mənasını açıqlamamaq aparılan tərbiyə işinin səmərəsiz olmasına səbəb olar. Məsələn, “Dama – dama göl olar”, “Birlik harda, dirlik orda” və s. kimi atalar sözlərinin mənasını bu yaşdakı uşaqlar başa düşməz. Deməli, valideynlərin öyüd – nəsihətdən istifadə edərkən diqqət etmələrinin vacib olduğu digər bir cəhət uşaqların yaş səviyyələrini nəzərə almalarıdır. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, hər hansı bir tərbiyə məqsədilə söylənilən atalar sözlərini 2-3 yaşlı uşaq təbii ki, anlamayacaqdır. Lakin bu yaşda uşağa layla və oxşama söyləmək, onların yaşına uyğun, başa düşəcəkləri sadə nağıllar danışmaq faydalıdır. Atalar sözlərinin mahiyyətini açan sadə məsələlər, nağıllar bu dövrdə uşaqların tərbiyəsində ata – ana tərəfindən istifadə edilə bilər. Məsələn, “Yeddi nar çubuğu” nağılı, “Güc birlikdədir” atalar sözünün məzmununu açmaqda valideynlərə yetəri qədər yardım etmək imkanına sahibdir. Ümumiyyətlə, yeniyetməlik və gənclik dövrünün xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq bu dövrdə olan uşaqlar ətrafında bir çox insanın olduğu bir vaxtda ata və analardan öyüd – nəsihət dinləməyi sevməzlər. Onların bu dövrdə müstəqil davranmağa çalışması, mənlik şüurunun formalaşmağa başlaması bir çox hallarda onların valideynə qarşı çıxmalarına səbəb olur. Unutmamaq lazımdır ki, valideynlə övlad arasında baş verən münaqişələr bu dövrdə daha çox ortaya çıxır. Bunun üçün də valideynlər bilməlidirlər ki, bu yaşda “Adamlar içində nəsihət – məzəmmət” deməkdir.

Yanlış davranışları düzəltmək məqsədi ilə müraciət edilən öyüd – nəsihətlərin veriləcəyi zamanı və yeri yaxşı təyin etmək də çox təsirli olar və nəticədə tərbiyəvi təsirdə uğur əldə etmək olar. Çünki yanlış hərəkətlərə insanlar ümumiyyətlə, əsəbi ikən yol verirlər. Belə bir əsəbi mühitdə həmin verilən öyüdlər bir çox hallarda faydalı olmaz. Lakin burada bir cəhəti diqqətdən qaçırmmaq olmaz ki, bu mövzuda çox gec davranmaq da uşağın sərgilədiyi yanlış, müsbət davranış kimi mənimsəməsinə səbəb ola bilər.

Ata və anaların övladlarına son dəfə verdiyi nəsihətlər vəsiyyətlər adlanır ki, bu da ata və ananın övladlarına son məsləhəti, son öyüdüdür. Ata və anaların, bəzən də baba və nənələrin vəsiyyətləri xalqımız arasında uşaqların tərbiyəsində böyük rol oynayır. Belə ki, adət - ənənələrimizə görə bu vəsiyyətlərin yerinə yetirilməməsi el-oba içərisində övlad üçün bir üz qaralığıdır. Atalarımız nahaq yerə deməyiblər ki, “Vəsiyyət yüngüllükdür”. Çünki bu vəsiyyətləri verərkən ailə böyükləri bir cəhətdən arxayındırlar ki, övlad üçün vəsiyyətlərin yerinə yetirilməsi çətin olsa belə, xalqın, el – obanın məzəmmətindən ehtiyat edib bu vəsiyyətlərə əməl edəcəklər. Ata – ana, ümumiyyətlə ailə böyüklərinin vəsiyyətləri onlar dünyada olmadıqda belə uşaqları yaxşı istiqamətlərə yönləndirici rol oynamış və oynayır.

Uşaqların tərbiyəsində nağılların da rolu böyükdür. Bu nağıllar uşaqların tərbiyəsinə böyük təsir göstərmiş olur (Axundov, 1982:).

Xalqımız uşaqlara əxlaqi şüurun formalaşmasında məsləhət üsulundan da geniş şəkildə istifadə etmişdir. “Məsləhətlə atılan daş uzağa gedər”, “Məsləhətlə tikilən don gen olar”, “Məsləhətli aş dadlı olar”, “Yaxşı məsləhət hər şeydən yaxşıdır” deyib atalarımız. Xalq hər zaman uşaqların təcrübəsiz olduqlarını nəzərə alıb, onları bir işə əl atmadan böyük məsləhətinə, təcrübəli adamlara qulaq asmağa çağırmışdır. Böyüklərin verdiyi məsləhətlə onlarda edəcəkləri davranışın yanlış və ya doğru olduğu, cəmiyyət tərəfindən qəbul edilib-edilməyəcəyi, el-obanın əxlaqi davranış normalarına uyğun olub – olmadığı barədə fikir, düşüncə formalaşır.

Xalq pedaqogikası insanların əsrlər boyunca topladığı təcrübə əsasında yaranmış və nəsildən nəslə əmanət edilərək dövrümüzədək gəlib çatmış cəmiyyətdaxili qanun – qaydalar, davranış normalarıdır və hər bir xalqın əxlaqi, etik, estetik baxışları həm də onun pedaqogikasıdır. Həmin qanun-qaydalar xalqın yaratdığı folklor nümunələrində, adət-ənənələrdə qorunmuş və yaşamışdır (Bədəlova, 2009: s.188).

Bu gün biz də bundan istifadə edərək uşaqların əxlaqi şüuruna təsir etmiş oluruq. Dastanlarımız da bu mənada böyük rola malikdir (Nəbiyev, 1997).

Ailədə uşaqların əxlaqi şüurunun formalaşmasında etnopedaqoji materiallardan istifadə edilməsi bir tərəfdən uşaqlara verilən öyüd-nəsihətin, məsləhətin, tövsiyyənin onlar tərəfindən asan mənimsənilməsini təmin edirsə, digər bir tərəfdən gələcək nəsillərin milli xüsusiyyətlərə sahib vətəndaşlar kimi formalaşmasında böyük rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Atalar sözü. “Öndər” nəşriyyatı. Bakı: 2004. 263 s.
2. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı:1981. “Maarif” nəşriyyatı. 401 s.
3. Azərbaycan nağılları: Toplayanlar – Axundov Ə., Seyidob N. Bakı: 1982. “Azərnəşr”. 360 s.
4. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. “Psixologiya”. Bakı: 1989. “Maarif”, 540 s.
5. Bədəlova Ə.S.(2009). Azərbaycan valq pedaqogikası. (Mühazirə mətnləri və seminar məşğələləri üçün materiallar).– Bakı: Müəllim.
6. Əliyev İ. Azərbaycan etnopedaqogikası. “Elm və Təhsil” nəşriyyatı. Bakı: 2009,
7. Gəncəvi N. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.
8. Gəncəvi N. “leyli və mec” "Lider nəşriyyatı" Bakı-2004, 51
9. Həşimov Ə., Sadıqov F. (2000).Azərbaycan xalq pedaqogikası (dərslük). Bakı, Ünsiyyət.
10. Xəstə Qasım. 45 şeir. Bakı, Gənclik, 1976.
11. Nəsirəddin Tusi. Əxlaqi - Nasiri. Bakı: Elm, 1989, 256 s
12. Nəbiyev B.Ə. Əxlaqi və estetik məziyyətlər xəzinəsi. AMEA-nın "Xəbərlər" jurnalının xüsusi buraxılışı 1997, №3, 90 s.

Göndərib: 14.01.2022

Qəbul edilib: 13.02.2022